

Utredning av dyskalkyli

Vilken är den rådande synen på dyskalkyli bland forskare? Vem gör utredningar och vilka riktlinjer finns? Frågorna fick en specialpedagog att göra en genomgång av aktuellt kunskapsläge genom kontakter med några instanser i Sverige där kunskap finns. En sammanställning av svaren presenteras i artikeln.

När vi ställs inför situationer som vi inte kan lösa med de metoder vi känner till och är vana vid kan en känsla av hjälplöshet infinna sig. Denna känsla föder inte sällan tanken att det kan finnas en lösning bortom vår egen expertis, att någon annan vet hur vi skulle kunna göra.

Under senare tid har jag upplevt att allt fler i den kommun som jag är verksam i kommit med frågor om dyskalkyliutredningar och diagnostisering i ärenden som rör elever i matematiksvårigheter – i hopp om att finna lösningar på en situation de upplever ohanterbar. Det väckte ett behov av att undersöka det rådande kunskapsläget vilket utmynnade i en sammanställning av kunskapsläget och regionala riktlinjer.

Jag vill också argumentera för att vi som är verksamma inom skolan borde rätta på ryggen och med ödmjukhet våga tro mer på den pedagogiska disciplinens verktyg. Vad jag menar är inte att vår tilltro till våra egna verktyg ska slå över i självgodhet – vi behöver fortfarande vara lyhörda och samverka med andra discipliner i syfte att få en bredare förståelse för de svårigheter våra elever står inför, men samtidigt vara trygga i att ta beslut inom vår egen disciplin.

Min sammanställning baseras på mejlkonversationer med ett urval av instanser som besitter kunskap inom området matematiksvårigheter: Specialpedagogiska skolmyndigheten, forskare vid Nationellt centrum för matematikutbildning, Linköpings universitet och Uppsala universitet samt två logopedier verksamma i Västra Götalandsregionen respektive Region Stockholm. Avsikten var att få en bild av nuläget och tankegångarna hos dem som arbetar inom fältet snarare än att göra en omfattande och uttömmande litteraturanlys av forskningsläget och skriftliga regionala riktlinjer.

Sammanställning av några forskares bild av kunskapsläget

Den svenska forskningen har kommit avsevärt mycket längre när det handlar om kunskap om läs- och skrivsvårigheter än matematiksvårigheter. En översiktlig genomgång av några lärosätens webbplatser visar att det i Sverige pågår betydligt mer forskning inom fältet för läs- och skrivutveckling eller -svårigheter än motsvarande fält inom matematik. Vid lärarutbildningarna är intresset för matematiksvårigheter och dyskalkyli ljust, även om det ökat under senare år. Frågan tycks inte heller ha varit prioriterad för Specialpedagogiska skolmyndigheten tidigare, vilket är en slutsats som kan dras av att de först hösten 2020 publicerade ett stödmaterial med mer heltäckande information i ämnet på sin webbplats.

Ökande internationell konsensus om dyskalkyli

Enligt de tillfrågade forskarna råder det en växande konsensus bland sakkunniga kring erkännandet av dyskalkyli som diagnos, bland annat för att det inom skolan blivit mycket vanligare att använda sig av psykologiska diagnostermer. Forskningen har under senare år även kommit en bit på väg mot tydligare definitioner och avgränsningar. Det som fortfarande är omstritt är de underliggande orsakerna till dyskalkyli och huruvida diagnosen bör vara förbehållen vissa specifika orsaker och/eller vissa symptom.

I detta sammanhang är det viktigt att notera att dyskalkyli enligt WHO:s internationella diagnosystem ICD-10 är en diagnos på specifika räkningsvårigheter. Personer som diagnostiserats med dyskalkyli har alltså konstaterade svårigheter med att behärska basala räknefärdigheter såsom addition, subtraktion, multiplikation och division, men inte nödvändigtvis svårigheter med att lära sig de abstrakta matematiska färdigheter som krävs i exempelvis algebra, trigonometri, geometri och komplexa beräkningar. I korthet innebär det att rätt insatser i undervisningen gör det möjligt för personer med dyskalkyli att lära sig tänka matematiskt och föra matematiska resonemang, trots att de kan ha bestående och stora svårigheter att till exempel tillägna sig grundläggande aritmetiska färdigheter, uppfatta och avläsa numeriska uttryck, skriva siffror i rätt ordning och utföra enkla räkneoperationer.

Med detta i åtanke bör det också påpekas att alla diagnoser som görs utgår från att en elev som hamnat i svårigheter inom ett skolområde har gjort det *trots bra undervisning*. ICD-10 specificerar att matematiksvårigheterna inte ska vara resultat av bristfällig undervisning eller bristande skolgång. Eftersom matematiska kunskaper kräver mycket övning för att lära sig och befästa betyder det att en elev som inte fått tillräckligt med övning kan hamna i matematiksvårigheter utan att för den skull ha dyskalkyli.

Svårighet i diagnostisering och bristande kunskap om insatser

Kopplingen till god undervisning leder till svårigheter i diagnostiseringen av matematiksvårigheter eftersom det är svårt att med säkerhet säga att en elev som befinner sig i matematiksvårigheter inte hamnat där på grund av bristfällig undervisning eller bristande skolgång. Det finns mycket forskning kring vad som är bra insatser för elever i matematiksvårigheter – men i Sverige råder stor okunskap kring dessa, vilket gör att det finns risk att lärare i sin undervisning inte utgår från och använder sig av den typ av undervisning och insatser som visat sig ha goda effekter på elever som har svårt för att lära sig matematik.

Slutligen kan sägas att även om de tillfrågade är överens om att dyskalkyli är en erkänd diagnos finns det i dagsläget inga vedertagna behandlingar. Kärnan i problemet är att diagnosen inte är entydig utan bör förstås som en uppsättning olikartade problem som av olika skäl och på olika sätt leder till att eleven hamnat i svårigheter i inläringen av matematik. Detta medför att en typ av pedagogiska insatser kan leda till goda resultat för en elev som diagnostiserats med dyskalkyli men inte för en annan elev med samma diagnos. Med andra ord är problemet inte knutet till diagnosen, utan till vilka insatser som ska sättas in och hur de ska genomföras efter att en diagnos ställts.

Regionala riktlinjer

När detta skrivs finns inga nationellt övergripande riktlinjer för dyskalkyliutredningar. Sveriges kommuner och regioner har än så länge inte tagit initiativ till någon nationell samordning i frågan och samsyn saknas. I nuläget tar därför varje region själv ställning till hur man vill göra och merparten av dem bedriver inte någon sådan verksamhet. För närvarande är det främst Region Stockholm, Region Östergötland, Region Skåne och Region Örebro län som har dyskalkyliutredningar i sitt vårdutbud. I de regioner som helt saknar egen verksamhet kan patienter remitteras till nämnda regioner för utredning. Idag görs merparten av alla dyskalkyliutredningar på Danderyds sjukhus i Region Stockholm och det är de som under längst tid bedrivit denna utredningsverksamhet. Sjukhuset är därmed ledande inom området och har bistått andra regioner med utbildning och kompetens i uppstarten av sådan verksamhet.

Förutom nämnda regioner finns det på andra håll även logopeder i kommunal regi som har kompetens att utreda dyskalkyli. Oftast bedrivs utredningsverksamheten av ett mycket begränsat antal logopeder, vilket gör den sårbar eftersom kompetensen då är personbunden – när en erfaren person slutar eller trappar ner mister verksamheten den kunskap som ackumulerats över tid.

Nyligen togs ett initiativ av ett nätverk bestående av logopeder som utreder dyskalkyli att skapa en arbetsgrupp för att ta fram nationella riktlinjer som liknar de som redan finns för dyslexi. Av detta kan slutsatsen dras att det kan komma att ta flera år innan nationella riktlinjer för dyskalkyli eventuellt införs.

Vad innebär en dyskalkyli diagnos för skolans arbete?

Diagnostisering är ett verktyg som tillhör den medicinska disciplinen. När vården får in en patient som söker hjälp för att förklara svårigheter som hen upplever att hen befinner sig i kan en diagnos vara till hjälp. Vårdens uppgift är att undersöka och ta reda på vad svårigheterna kan bero på och, om så är möjligt, ge behandling för att avhjälpa problemet. I vissa fall kan vården konstatera att svårigheterna är beständiga och inte går att behandla. Så är fallet när det kommer till dyskalkyli. I en fokusrapport framtagen av Stockholms läns landsting 2015 konstateras det att:

När det gäller behandling och åtgärder vid dyskalkyli har sjukvården i dag ingenting att erbjuda utöver rådgivning och rekommendationer samt eventuell förskrivning av tidshjälpmiddel. Det dagliga arbetet med barn och unga med dyskalkyli kommer även i en överskådlig framtid äga rum i skolan.

I korthet kan det sägas att, oavsett om en elev får en dyskalkyli diagnos eller inte, så finns det idag inga vedertagna behandlingar. Det betyder att den fråga som skolan egentligen borde fokusera på är: *Hur ska vi göra för att hjälpa en elev i matematiksvårigheter att uppfylla kunskapskraven i matematik?* Denna fråga lämnar aldrig vårt bord och det är därför viktigt att vi är medvetna om att vi måste vara beredda på att arbeta tillsammans med de aktörer som finns runt eleven för att kunna hjälpa eleven i skolsituationen, från början till slut.

Hantering av matematiksvårigheter – skolans uppgift

Arbetet med att hantera matematiksvårigheter är alltså skolans uppgift och tillfaller därmed den pedagogiska disciplinen – och från ett pedagogiskt perspektiv uppstår svårigheter i ett sammanhang, i samspel mellan individen och omgivningen. En grundbult i det pedagogiska perspektivet är att aldrig sluta tro att pedagogiska insatser gör skillnad för elever i skolsvårigheter. Detta innebär att det ur skolans perspektiv är svårt, för att inte säga omöjligt, att hävda att de svårigheter som uppstår i skolan inte går att göra något åt.

Skolan är främst pedagogikens arena

En individs tillvaro är sammansatt och när svårigheter i skolsituationen uppstår är det naturligt för skolans personal att hämta inspiration och ta emot hjälp från andra discipliner, däribland den medicinska, för att få till stånd det tvärvetenskapliga och tvärprofessionella samtal som krävs för att kunna se och bedöma individens situation ur ett helhetsperspektiv. Skolans lyhördhet har dock en baksida, vilken tar sig uttryck i att dess personal, när den ställs inför komplexa situationer, har en tendens att tona ner det pedagogiska perspektivet till förmån för andra discipliner, vilket i värsta fall kan resultera i att arbetets pedagogiska inriktning helt förloras. Här vill jag argumentera för att det i samverkan med andra discipliner är viktigt att ha i åtanke att skolan främst är pedagogikens arena, vilket betyder att den pedagogiska disciplinen ska vara, om inte den rådande, så den mest framträdande i sammanhanget.

Ett tydligt exempel på det jag kallar för skolans dåliga självförtroende är att tongivande instanser som bland annat Specialpedagogiska skolmyndigheten gör en distinktion mellan kartläggning och utredning av matematiksvårigheter. Denna distinktion gör gällande att kartläggning av matematiksvårigheter är ett arbetssätt eller verktyg som används av skolan, medan utredningar av matematiksvårigheter enbart utförs av vården. Båda begreppen betecknar arbetssätt och verktyg som används för att samla information om aspekter av en elevs skolsituation som man önskar mer information om. En tolkning av intentionen bakom denna distinktion är att tydliggöra att utredning av matematiksvårigheter som utförs av vården kan komma att resultera i en medicinsk diagnos, i detta fall dyskalkyli, vilket inte är fallet när skolan genomför informationsinsamling. Avsikten med denna distinktion är tydlig – att ställa medicinska diagnoser är inte den pedagogiska disciplinens uppgift. Tyvärr skapar detta problem för skolan i andra änden.

Distinktionen mellan kartläggning och utredning blir problematisk för skolan eftersom den med stöd av skollagen äger rätt att använda sig av en utredning för att utröna om en elev är i behov av särskilt stöd. Genom distinktionen tvingas skolan avsäga sig rätten att använda sig av ett av sina etablerade arbetssätt inom ett visst område, i detta fall matematik, till förmån för en annan disciplin.

Pedagogiska matematikutredningar – skolans verktyg

Jag förespråkar därför en mer nyanserad användning av begreppet utredning av matematiksvårigheter i syfte att ge skolan möjlighet att även inom matematikämnet utföra utredningar av pedagogiskt slag. Detta görs enklast genom att specificera att en utredning som utförs inom vården är en medicinsk matematikutredning och därmed kan resultera i en medicinsk diagnos, medan en utredning som utförs inom skolan är en pedagogisk matematikutredning och kan resultera i ett åtgärdsprogram. På så sätt klargörs det faktum att skolan inte har befogenhet att ställa medicinska diagnoser samtidigt som skolan återfår möjligheten att använda utredning som arbetssätt eller verktyg. En sådan lösning finns redan för utredningar av läs- och skrivsvårigheter vilket torde innebära att ett motsvarande språkbruk för utredningar av matematiksvårigheter inte är alltför långsökt.

Då skolan är skyldig att ge elever som befinner sig i någon form av skolsvårigheter stöd, vare sig de har en diagnos eller inte, innebär en omdefiniering av språkbruket att det möjliggör en jämbördig samverkan mellan de medicinska och pedagogiska disciplinerna. En medicinsk matematikutredning kan ge svar på vissa frågor och i kombination med en pedagogisk matematikutredning, där frågor ställs utifrån ett pedagogiskt perspektiv, kan en bättre och mer mångsidig bild av elevens situation skapas. Därmed ökar möjligheterna att ge eleven det stöd hen behöver.

När begreppen används på detta sätt i det operativa arbetet utgör de tillsammans ett kraftfullt verktyg för skolans arbete med att ge elever det stöd de behöver när de hamnar i svårigheter i sin skolsituation. Arbetet med en pedagogisk matematikutredning kräver samverkan mellan undervisande lärare i matematik och den specialpedagogiska kompetensen på skolan eftersom det är behövligt att man tar många aspekter i beaktande för att kunna uppmärksamma och analysera en elevs stödbehov i matematik.

Ur skolans (pedagogiska) perspektiv kan en diagnos därför vara ett sätt att få en förklaring till bakomliggande faktorer som ökar elevens sårbarhet i mötet med skolsituationen och ge skolan en större förståelse för hur den ska arbeta för att möta elevens behov. Däremot kan en diagnos aldrig ersätta arbetet med att ta reda på hur skolan behöver arbeta för att kunna ge eleven det stöd hen behöver för att ta sig ur skolsvårigheterna. I samverkan mellan skolans aktörer – och med stöd av andra discipliners kloka inpass – skapas förutsättningarna att ge elever det stöd de är i behov av.

LITTERATUR OCH LÄNKAR

- Lundberg, I. & Sterner, G. (2009). *Dyskalkyli – finns det?* NCM, Göteborgs universitet.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (u.å.). *Vad är skillnaden mellan pedagogisk kartläggning och pedagogisk utredning?*
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2020). *Kartläggning och utredning.*
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2020). *Stödmaterial matematiksvårigheter.*
- Stockholms läns landsting. (2015). *Fokusrapport Dyskalkyli.*

Länkar till ovanstående rapporter samt förslag på kompletterande litteratur finns på Nämnares nät.

